FORMATS 3
formats

Re-imaginar la sociologia

Francesc Xavier Benavente

e-mail

MAFFESOLI, Michel. *L'Instant éternel. Le retour du tragique dans les sociétes postmodernes*. París: Denoel, 2000.

La tragèdia de la vida sorgeix de la naturalesa de la voluntat, que porta a l'individu a l'assoliment de fites successives, cap de les quals pot proporcionar satisfacció permanent a l'activitat infinita de la força de la vida, o voluntat. Així, la voluntat porta a la persona al dolor, remei per al patiment i la mort ; a un cicle sense fi de naixement, mort i renaixement. (A. Schopenhauer)

La universitat, espai de fixació i encarcarament de paradigmes epistemològics, es resisteix a sacsejar els fonaments de les seves conviccions. Això es fa especialment palès en el camp de les ciències socials i en el de les ciències de l'home, molt temps allunyades del subjecte, esdevingut objecte fòssil del seu estudi. Ciències socials i ciències de l'home acomplexades i amb retard respecte a les ciències naturals que des de fa cent anys defineixen un nou esperit científic (1) que estableix un altre tipus de relació amb allò "real", molt diferent de la que ens ensenya la mecànica clàssica, aliada amb la raó cartesiana i el positivisme de Comte en el projecte de la modernitat. Relativitat, nivells subatòmics, principi d'indeterminació, principi de no-localització, principi de simultaneïtat, són revelacions de la mecànica quàntica i de la física de partícules que no haurien de deixar de concernir els nostres sociòlegs i antropòlegs. Revelacions que no deixen indiferent Maffesoli, després de Jung, Bachelard o Durand i en companyia d'Edgar Morin, Michel Cazenave (2) o Jean-Jacques Wunenburger (3) en aquest viatge epistemològic.

Michel Maffesoli és el director del Centre d'Etudes sur L'Actuel et le Quotidien i responsable del Comité de Recherche sur L'Imaginaire. Des d'aquests centres i des de fa més de vint anys estudia els processos de transformació de la societat actual i la posada en qüestió del projecte modern, especialment ferit després del punt d'inflexió que va suposar la Segona Guerra Mundial. La societat es transforma i això es transmet a tots els fenòmens i representacions socials, inclòs el cinema que després del conflicte bèl·lic inicia un progressiu procés d'opacitat que farà esdevenir la narració dramàtica

en dislocació tràgica, preparant el camí del nous corrents amb les inquietants presències mortuòries que habiten, mentrestant, les pantalles.(4)

Un cop passada l'eufòria estructuralista (de la qual alguns encara gaudeixen amb certa perversió) i en plena societat postindustrial, del consum massiu, apareix la crítica postmoderna, que es revela contra el regnat absolut de la raó i qüestiona les veritats i els principis immutables que fonamenten la modernitat. En aquest gir crític, al costat d'agitadors tan notables com Baudrillard, Lyotard o Derrida, hem de situar Maffesoli. No obstant això, davant aquests "filòsofs de la sospita" -sospita del llenguatge en Derrida, sospita de la realitat en Baudrillard, sospita del pensament en Lyotard- la crítica de Maffesoli s'enforteix amb la confiança en la imatge i en l'imaginari com a substrat de qualsevol relació social. Substrat dinàmic, magma en permanent transformació i configuració, potència pura que no deixa d'actualitzar-se en les mil cares dels fenòmens socials postmoderns: teatrals, efímers, instants plens que no depenen del principi de causalitat ni dirigits a cap finalitat més enllà de l'efervescència del seu propi succeir.

Gran quantitat d'ecos ressonen a l'obra de Maffesoli: ecos de la noció de voluntat de Schopenhauer com a principi de totes les representacions, alè vital indispensable que garanteix el lligam social. Ecos de la consideració tràgica de la vida de Nietzsche, (5) terme heurístic sobre el qual reposa un discurs que es presenta com a recull de les diferents caracteritzacions de la societat postmoderna. Una idea de tragèdia que camina de la mà de la recuperació del mite dionisíac que, en la seva reaparició imaginària, guia tots els fenòmens i representacions socials, paradigma imaginari que dóna sentit al retorn del gaudiment presenteista de la vida, el plaer efímer i l'eternitat viscuda del moment present en el marc de la revalorització del destí (la mort) enfront les nocions teleològiques de futur, utopia o món ideal, dibuixades per l'historicisme modern.

El retorn de Dionís, i amb ell del sentiment tràgic de la vida, implica (no explica) el deixar enrera els grans projectes i conceptes, cosificats en el seu estatisme teòric, per tal de recuperar allò quotidià com a veritable principi de realitat. Els milers d'històries de cada dia s'oposen a la Història. Aquí es troba Maffesoli amb els seus ascendents sociològics: trobada amb Georg Simmel, (6) el sociòleg alemany, que centra la seva atenció en allò comú, la moda, les aparences, les màscares barroques i la teatralitat. L'aventurer (nòmada), el jugador, el retrat, la fesomia de les ciutats decadents, són figures revalorades pel "formisme" de Simmel i que Maffesoli pren. Alguns hi veiem centres organitzadors de l'anomenat cinema "modern": terminologia potser equívoca, (7) ja que el projecte dramàtic de la modernitat, arrelat en la temporalitat lineal i la causa-efecte, ha declinat en aquest cinemes (el plural sembla més just) en una disjunció temporal, una atenció per allò quotidià, una atracció per l'heroi tràgic que esgota la vida en el present abans de lliurar-se, amb plaer, a la ineludible crida de la mort. Deleuze ens va parlar, amb mots valuosos, de cristal·litzacions temporals enfront els encadenaments sensoriomotors. (8) Maffesoli, que ha llegit Simmel, parla d'allò tràgic i de l'instant etern, instant present i, malgrat això, intemporal en la seva vivència. Allò tràgic que recupera orients mítics i el que reprèn allò salvatge sota els vestits de l'èxtasi festiu i les figures de l'orgia. ¿No ens fa pensar això en la influència oriental –

especialment la japonesa de Mizoguchi i Ozu- en els anomenats cineastes "moderns"? ¿No recordem els il·lustres pares del cine "modern", Renoir i Rossellini, anant a saciar la seva set imaginària a les aigües del Ganges? ¿No posa en qüestió la raó tota una fantasmàtica de l'inconscient en el cinema posterior a la Segona Guerra Mundial, especialment el realitzat pels fugits d'Europa? ¿No és un etnòleg-cineasta, Jean Rouch, (9) amb el seu equip lleuger, el que tradueix allò quotidià i tribal en cinema poc abans de l'explosió dels nous cineastes?.

S'ha d'anotar, però, una altra trobada. Després del "formisme" de Simmel i juntament amb altres pensadors de les dinàmiques socials i culturals (Spengler, Guyau, Weber), ens trobem Maffesoli amb la filosofia del grec Cornelius Castoriadis. (10) El sociòleg grec participa, en expressió de Gilbert Durand, de l'anomenat "reencisament del món" perquè situa l'imaginari social a la base de tot fenomen sociològic. Imaginari social entès com una mena de magatzem col·lectiu, magatzem simbòlic comú que assegura la participació en el tot i, com a conseqüència, el lligam social. Sentim aquí les veus del savi Carl Gustav Jung reclamant el lloc que li correspon entre les figures del pensament del segle passat.

Com la de Castoriadis, la de Maffesoli és una sociologia de les profunditats, (11) de caràcter hermenèutic i voluntat comprensiva, en la qual la interpretació fenomènica substitueix l'explicació causal. Aquesta interpretació esdevé recopilació en la seva última obra, potser recull del seu pensament.

Assistim a un recorregut de fenòmens que adquireixen coherència sota el patronatge mític de Dionís i en l'observació d'un retorn del sentiment tràgic de la vida en la configuració del social. És ben cert que filòsofs com Jean Brun o Jean Marie Domenach (12) ho van predir abans però potser és Maffesoli el que millor ha interpretat, a l'ombra del déu lúdic, la sensibilitat tràgica dels temps i del temps, un temps que s'alenteix, si és que no s'atura. Davant un temps dinàmic, lineal i ràpid s'imposa un temps cíclic i alentit; la temporalitat mítica desafia el temps històric.

Aquesta sensibilitat tràgica es tradueix en un retorn del tribalisme, pel bo i pel dolent, com a principi d'identificació social; en el nomadisme i l'exili com a fenòmens clau; en la borratxera lúdica i l'orgia com a com-passió (participació comunitària); en la teatralitat i les màscares efímeres; en el retorn d'allò salvatge, del somni, del *puer-aeternus* com ideal. Sensibilitat tràgica i imaginari dionisíac que acaben postulant una tensió energètica entre els arcaismes i les formes del progrés, una voluntat conjuntiva davant de la lògica disjuntiva il·lustrada. Aquí rau la clau: l'articulació d'una raó sensible, una raó no separada del viscut ni de l'emoció. (13) Una raó, finalment, que no degrada l'imaginari a la categoria de "boja de la casa", sinó que l'integra i el reconeix com a fons sobre el qual es forma tot fenomen social i cultural; conseqüentment indispensable per a una correcta interpretació de representacions, textos i societats.

Amb Maffesoli, i amb ell Durand, Cazenave, (14) Wunenburger (15) i tants d'altres, es continua explorant un camí, el de les ciències de l'imaginari, que pot ajudar a

comprendre una societat dominada pel bombardeig i l'omnipresència de les imatges.

És just, això no obstant, recordar que la línia de pensament en la que s'inscriu Maffesoli aixeca recels entre els anomenats neoil·lustrats. (16) Se l'acusa d'inconsistència, neoconservadorisme i localisme. Arguments de pes que ens preocupen, tot i que ens resistim a lliurar el fons mistèric de la imatge i el poder de l'emoció davant la superfície del concepte i la consistència dels esquemes purament teòrics.

Notes:

(1) Bachelard, Gaston. *Le nouvel esprit scientifique*. París: PUF, 1934.

(2) Cazenave, Michel. *La science et l'âme du monde.* Paris: Albin Michel, 1996.

(3) Wunenburger, Jean-Jacques. *La raison contradictoire*. París: Albin Michel, 1990.

(4) La noció d'opacitat enfront la transparència clàssica es troba a Bordwell, David; Staiger, Janet; Thompson, Kristin. *El cine clásico de Hollywood.* Barcelona: Paidós, 1997. Una interessant aproximació a l'estudi hermenèutic del cinema de postguerra fins als "Nous cinemes" es troba en González Requena, Jesús. *La metáfora del espejo.* Madrid: Hiperión, 1986. I en Bou, Núria. "El trànsit entre el classicisme i la modernitat", *Formats*, 2, 1999.

(5) La reivindicació de Maffesoli coincideix amb l'indispensable estudi de Sloterdijk, Peter. *El pensador en escena: El materialismo de Nietzsche*. Valencia: Pre-Textos, 2000, el que evidencia l'actualitat del pensament tràgic del filòsof mort fa cent anys.

(6) Simmel, Georges. *Philosophie de la modernité*. 2 vol. París: Payot, 1989.

(7) S'ha de dir que des de determinats camps es proposen altres terminologies. Pensen en la denominació de cinema "postclàssic" promoguda per Jesús González Requena i la seva escola.

(8) Deleuze, Gilles. *La imagen movimiento. Estudios sobre cine 1.* Barcelona: Paidós, 1994, i *La imagen tiempo: Estudios sobre cine 2.* Barcelona: Paidós, 1987.

(9) *Chronique d'un été* (1961), *Les Maitres Fous* (1955), per exemple.

(10) Una introducció ràpida i profitosa al pensament de Castoriadis es troba a Sánchez-Capdequí, Celso. "La Imaginación social. Aproximación teórica a la sociología de C. Castoriadis" . *Suplementos Anthropos*, 42, febrer de 1994.

(11) Sobre la definició i els avatars de la denominada Sociologia de les Profunditats

vegeu: Durand, Gilbert. *L'âme tigrée: les pluriels de Psyché*. París: Denoël Gonthier, 1980, i *Introduction à la mythodologie: mythes et societé*. París: Albin Michel, 1996.

(12) Brun, Jean. *Le retour de Dionysos*. París: Desclée, 1969; Domenach, Jean Marie. *Le retour du tragique*. París: Seuil, 1967.

(13) Maffesoli, Michel. *Elogio de la razón sensible: una visión intuitiva del mundo contemporáneo.* Barcelona: Paidós, 1997.

(14) Durand, Gilbert. *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*. Madrid: Taurus, 1982.

(15) Wunenburger, Jean Jacques. *Philosophie des images*, París: PUF, 1997

(16) Mardones, José María. "El neo-conservadurismo de los posmodernos" a D.A. *En torno a la posmodernidad*. Barcelona: Anthropos, 1990.